

Зміст

2	Володимир Кулик. Регіональна хартія мовного компромісу
4	Григорій Грабович. Наука Академія Реформи Маразм
7	Вправи з академічного веслування На запитання «Критики» відповідають Ярослав Грицак, Тамара Гундорова, Ольга Кочерга, Володимир Кулик, Мирослав Маринович,
12	Викраювання історіографій: Дмитро Вирський, Володимир Маслійчук, Войцех Янковський, Андрій Портнов.
16	Лист до редакції. Степан Захаркін
17	Андрей Хадановіч. Кожен четвертий – президент
19	Єжи Марек Новаковський. Енергоресурс холодної війни
20	Дмитрій Фурман. Діалектика братнього віддалення
21	Роман Шпорлюк. Короткий курс російсько-української лєнініяни
26	Ігор Чорновол. «Дике Поле» і «Дикий Захід». Україна у світлі тези Тернера
29	Тимофій Гаврилів. Моцарт, мандрівка в Галичину
32	Іван Дзюба. «Я народжусь, коли помру...»
33	Микола Холодний. Вірші
35	Віктор Малахов, Тетяна Чайка. Людина, яка вміла радіти
	Summary www.krytyka.kiev.ua

Автори

ВОЛОДИМИР КУЛИК

політолог, науковий працівник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. Видавництво «Критика» готує до друку його книжку «Дискурс українських медій. Ідентичності, ідеології, владні відносини».

ГРИГОРІЙ ГРАБОВИЧ

літературознавець, професор Гарвардського університету, головний редактор часопису «Критика». Остання книжка – «Тексти і маски» (Київ, 2005).

ДМИТРО ВИРСЬКИЙ

кандидат історичних наук, науковий працівник відділу української історіографії Інституту історії України НАНУ. Відповідальний секретар щорічника «Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки».

ВОЛОДИМИР МАСЛІЙЧУК

кандидат історичних наук, науковий працівник Інституту української археографії та джерелознавства ім. Грушевського НАН України. Остання праця – «Балаклійський полк 1669–1677» (Харків, 2005).

ВОЙЦЕХ ЯНКОВСЬКИЙ (Wojciech Jankowski)

магістр етнології, докторант Студію національних меншин Інституту славістики Польської Академії наук. Мешкає у Варшаві.

АНДРІЙ ПОРТНОВ

кандидат історичних наук, науковий працівник Інституту українознавства ім. Крип'якевича НАН України і Триського університету.

АНДРЕЙ ХАДАНОВІЧ (Андрэй Хадановіч)

поет, перекладач, есеїст, живе та працює у Мінську, дописує в часописах «ARCHE», «Фрагменты», «Наша ніва». Остання книжка віршів в Україні – «From Belarus with Love» (Київ, 2005).

Головний редактор

Григорій Грабович

Відповідальний редактор

Андрій Мокроусов

ЄЖИ МАРЕК НОВАКОВСЬКИЙ (Jerzy Marek Nowakowski)

політолог, публіцист, директор Центру досліджень міжнародних відносин і проблем самоврядування, заступник редактора часопису «Wprost».

ДМИТРІЙ ФУРМАН (Дмитрий Фурман)

доктор історичних наук, професор, керівник Центру СНД Інституту Європи Російської Академії наук, автор понад 100 наукових праць, присвячених сучасній історії постсовєтського простору, зокрема порівняльним дослідженням політичних процесів у Східній Європі.

РОМАН ШПОРЛЮК

історик, професор-емерит Гарвардського університету. Остання книжка в Україні – «Імперія та нації» (Київ, 2000).

ІГОР ЧОРНОВОЛ

історик, науковий працівник Інституту українознавства ім. Крип'якевича НАН України. Остання книжка – «Українська фракція Галицького крайового сейму. Нарис з історії українського парламентаризму. 1861–1901» (Львів, 2002).

ТИМОФІЙ ГАВРИЛІВ

поет, есеїст, філолог-германіст, перекладач. Остання книжка – «Текст між культурами. Перекладознавчі студії» (Київ, 2005).

ІВАН ДЗЮБА

літературознавець, історик культури, академік НАН України, завідувач відділу Інституту енциклопедичних досліджень НАНУ, співголова головної редакційної колегії Енциклопедії сучасної України. Остання книжка – «Тарас Шевченко» (2005).

ВІКТОР МАЛАХОВ

доктор філософських наук, науковий працівник Інституту філософії ім. Сковороди НАН України, доцент Києво-Могилянської Академії. Остання книжка – «Уязвимость любви» (Київ, 2005).

ТЕТЯНА ЧАЙКА

кандидат філософських наук, науковий працівник Інституту філософії ім. Сковороди НАН України. Сфера наукових зацікавлень – етика, історія філософії.

Редакційна колегія:

Юрій Андрухович, Богуміла Бердиховська, Ярослав Грицак, Володимир Кулик, Микола Рябчук, Олександр Савченко, Олексій Толочко, Юрій Шаповал, Ігор Шевченко

Вадим Дивнич, випусковий редактор; Богдана Матіяш, редактор; Нонна Вислобокова, коректор; Тамара Масленнікова, комп'ютерний дизайн; Майя Притикіна, технічний редактор; Ірина Щербанюк, громадські зв'язки; Валентина Казбек і Василь Швидкий, реклама і маркетинг; Галина Мельничук, збут.

На першій сторінці обкладинки використано картину Вілема ван де Велде-молодшого «Корабель у бурю» (бл. 1680–1690 роки; Рейксмузеум, Амстердам). Дизайн обкладинки Тамари Масленнікової і Гліба Нечаєва.

Редакція не відповідає за зміст і дизайн рекламного матеріалу, наданого рекламодавцями.

Поштова адреса редакції: 01001, Київ-1, а/с 255; тел.: (044) 278-85-41; тел./факс: (044) 270-54-00; krytyka@krytyka.kiev.ua

Львівське представництво: Наталя Серєда, тел.: (0322) 67-36-96.

Юридичне забезпечення – правнича компанія «Юрком»: Київ, бул. Дружби народів, 9; телефон (38-044) 529-60-00, 529-42-41, 522-85-30

Критика, рік X, число 6 (104), червень, 2006.

Передплатний індекс 33909. Вартість передплати в Україні: 1 міс. – 3,42 грн., 3 міс. – 10,26 грн., 6 міс. – 20,52 грн., 12 міс. – 34,20 грн.

Охочих придбати часопис за кордоном (окрім Польщі) просимо звертатися:

Krytyka, 1583, Massachusetts Ave., Cambridge, MA 02138, tel. 617-495-7835; fax 617-495-8097; krytyka@krytyka.kiev.ua

Передплатникам у Польщі пропонуємо звертатися до представництва у Любліні: Taras Shumeiko, t_shumejko@yahoo.com

Редакція приймає на рецензію нові видання, а також запрошує до дискусії.

«Критика» щиро вдячна Фонду катедр українознавства за щедру пожертву, яка уможливила видання часопису впродовж тривалого часу. «Критика» співпрацює з Українським науковим інститутом Гарвардського університету.

© Критика, 2006. Усі права застережені. Відтворення і передрук матеріалів лише за письмовим дозволом редакції.

Свідоцтво про державну реєстрацію № КВ 2690 від 21.04.97. Надруковано у ЗАТ «ВІПОЛ», м. Київ, вул. Волинська, 60. Зам. №6-1089.

In Memoriam

Омелян Пріцак
1919–2006

29 травня цього року помер видатний український історик, медієвіст і сходознавець, засновник Українського наукового інституту (УНІГУ) й українознавчої програми в Гарвардському університеті, професор Омелян Пріцак. Його смерть майже остаточно замикає період, що сполучив велике історичне випробування, якого українстична наука зазнала в першій половині ХХ століття, та драматичне її відновлення в його останніх десятиліттях. У цьому процесі доля призначила Омелянові Пріцаку чільну роль.

Ранній етап його наукової кар'єри пов'язаний з іменами істориків Івана Крип'якевича і сходознавця Агатангела Кримського. Наприкінці Другої світової війни й у перших повоєнних роках у Німеччині, під опікою визначних спеціалістів-сходознавців, Омелян Пріцак поглиблює своє знання тюркології, іраністики і центрально-азійських студій. Після захисту докторату в Гетингенському університеті він викладав спершу в ньому ж таки, потім у Гамбурзі, в Кембриджі, в Кракові та Варшаві, в університеті штату Вашингтон у США, а в 1964 році стає професором мовознавства і тюркології в Гарварді.

Тут розпочався період, що став переломовим і для професора Пріцака, і для української науки загалом. Прибувши до Гарварду, він невдовзі переконав керівників Фонду катедр українознавства, що їхня ідея уфундувати постійну катедру українських судій має здійснитися саме в цьому провідному американському університеті, і заснувати слід не одну, а три катедри – з історії, літератури і філології, а також дослідчий інститут з україністики в широкоюсяжному історичному, інтердисциплінарному та культурно-порівняльному планах. Масштабність і амбітність цієї концепції переконала й українську громадськість Північної Америки, й університетське керівництво, тож на початку 1970-х цей проєкт став дійсністю. За наступні десятиліття науковий доробок україністичної програми в Гарварді суттєво змінив західну перцепцію української науки й української національної справи, а найважливіше – він змінив власне українське бачення цих справ: спершу в діаспорі, а відтак і в материковій Україні. Не можна не погодитися з Ігорем Шевченком, близьким співробітником і співавтором гарвардського проєкту, що «Омелян Пріцак напевно вйде в історію як другий, після Грушевського, найбільший організатор української науки ХХ століття».

Цей імператив творення та розвитку науки став довічним лямбмотивом праці Омеляна Пріцака. Наприкінці свого директорства в УНІГУ він започаткував масштабний дослідницько-видавничий «мілєнійний проєкт» для належного вшанування тисячоліття хрещення України-Русі. На початок 1990-х, уже в незалежній Україні, припали його спроби відродити сходознавство в межах Академії наук України.

Окрім власної наукової праці, зокрема масштабного і ще вповні не виданого дослідження «Походження Русі», внеском Омеляна Йосиповича в україністику було створення доля неї умов і моделей, артикуляція візії її розвитку і завдань, що надихнули ціле покоління науковців. «Критика» постарється всебічно висвітлити цю спадщину в наступних числах, бо наше середовище і наше бачення наукової та громадської праці також є частиною тієї естафети, яку професор Омелян Пріцак започаткував понад сорок років тому.

Вічна йому пам'ять.

За редакцію «Критики»
Григорій Грабович

Регіональна хартія мовного компромісу

Володимир Кулик

Ухвали кількох обласних і міських рад Сходу й Півдня про визнання російської мови регіональною на підвладних їм територіях стали якою-не-якою, а зміною в українській мовній політиці. Досі політики говорили про мову головно перед виборами, а після них не вважали за потрібне навіть удавати, буцімто намагаються виконати свої обіцянки. Тобто й у міжчасі деякі з депутатів і партійних активістів творили законопроекти, відозви чи прилюдні акції, але протилежно спрямовані зусилля двох груп, перейнятих станом одна української, а друга – російської мов, майже повністю взаємно нейтралізувалися, тоді як виконавча влада та підконтрольні їй «центристські» сили не тільки не прагнули щось змінити, а й дискредитували прагнення «флангових» груп. Дедалі більша маргіналізація захисників обох мов давала владі змогу керувати мовною сферою на свій розсуд, обмежений міркуваннями збереження суспільної стабільності й неконфронтаційних відносин із Росією. Це означало, що не варто зазіхати ні на статусну монополію української мови, ні на свободу будь-де вживати російської, ні на право владних еліт у кожній частині країни дбати про зручності тамтешньої більшості (та свої власні) й більш чи менш явно ігнорувати права меншості. Здавалося, з такою «багатовекторністю» змирилися й виборці, які здебільшого вже не бажали голосувати за прибічників активних дій на захист тієї чи тієї мови, й навіть самі прибічники, які таких дій не надто намагалися. Попри нове збурення мовних пристрастей восени 2004 року, режим щиро прихильного до української мови Ющенко виявився ладним по суті продовжувати політику байдужого до всіх мов Кучми, тобто не порушувати хисткої рівноваги й не відволікатися на те, що нова влада також уважала далеко не головним у своїй діяльності. Тому не було вагомих підстав очікувати, що недавні передвиборні обіцянки Партії регіонів домагатися державного/офіційного статусу російської мови спіткає інша доля, ніж подібні обіцянки на всіх раніших виборах, починаючи з Кучминих дванадцять років тому.

Проте сталося – принаймні попервах – інакше. Бажаючи продемонструвати відповідальність і могутність, «регіонали» в кількох щойно відданих їм у майже монопольне володіння рада поквапилися зробити крок, що його виборці мали сприйняти як (початок) виконання символічно важливої обіцянки й, отже, перехід од набридлих слів до діла. Але замість надавати російській мові офіційного статусу, явно зазіхаючи на повноваження центру й даючи йому підстави не реагувати ніяк, крім хіба протестами прокуратури, новообрані депутати тих рад (а в Харкові ще й старі, що хотіли додати собі шансів на переобрання) проголосили російську регіональною мовою. Для тамтешнього населення ця відмінність, гадаю, не має великого значення, тоді як у загальноукраїнському політичному й медійному дискурсі та спілкуванні з міжнародними організаціями, що

виявляють чималий інтерес до наших мовних проблем, її можна подати як намагання діяти у відповідності з міжнародними нормами. Бо свою позицію південно-східні ради обґрунтовують, зокрема, Європейською хартією регіональних або меншинних мов. Саме завдяки нещодавно завершеному приєднанню України до цієї хартії і стало можливим нове слово в боротьбі за легалізацію російської мови.

«Європейській хартії регіональних мов або мов меншин» (наводжу офі-

ційного українського перекладу поняття «мови меншин», котре сприяло спрямуванню ратифікаційних законів на захист мовних прав національних меншин, а не самих мов як культурних цінностей. Утім, далі я говорим про «меншинні» (точніше, «регіональні/меншинні» мови, адже хартія не розрізняє між цими двома поняттями, об'єднуючи їх в одне сполучником «або»), щоби не відриватися від утверджених тим перекладом правових і політичних реалій.

Відьми, що викликають бурю (1489; дереворит із книги Ульриха Молітора «De lamis»)

ційну назву, про неадекватність якої йтиметься далі) в Україні випала, мабуть, найважча ратифікаційна доля з-поміж усіх актів, прийняття яких було передумовою інтеграції нашої країни в європейські структури. В цьому разі йшлося про зобов'язання, що його українська влада взяла 1995 року при вступі до Ради Європи, але зовсім не квапилася виконувати. Причиною зволікань була відмінність уявлень різних політичних еліт про те, в якому варіанті треба ратифікувати документ, тобто який обсяг зобов'язань українська держава має на себе взяти (бо сама хартія дозволяла дуже різні обсяги). Головним каменем спотикання стала російська мова, більш ніж меншинний обсяг уживання якої частина політиків хотіла взаконити саме за допомогою ратифікації хартії – цілком зрозуміло з огляду на неможливість вирішити цю проблему ухваленням відповідних конституційних і/або законодавчих норм (цьому рішуче опиралися прибічники розширення вжитку української мови), але явно невідповідно до спрямованості самої хартії на захист zagrożених чи принаймні маловживаних мов. Саме як «маловживані» (або «менш уживані») я й пропонував би перекладати використовуване в англійській мові оригіналі хартії слово *minority languages*, замість часом подибуваної кальки «міноритарні» чи тим паче внесеного до офі-

ційного українського перекладу поняття «мови меншин», котре сприяло спрямуванню ратифікаційних законів на захист мовних прав національних меншин, а не самих мов як культурних цінностей. Утім, далі я говорим про «меншинні» (точніше, «регіональні/меншинні» мови, адже хартія не розрізняє між цими двома поняттями, об'єднуючи їх в одне сполучником «або»), щоби не відриватися від утверджених тим перекладом правових і політичних реалій.

У першому варіанті ратифікації, ухвалення якого домоглися наприкінці 1999 року ліві та русофонні депутати, саме російська мова здобувала найбільші права, стаючи по суті офіційною в половині областей України, – що й спонукало адміністрацію Кучми відступитися до Конституційного Суду, котрий скасував ратифікаційний закон на сумнівній підставі буцімто порушеної при його ухваленні процедури. Проте й другий варіант, що його ухвалено 2003 року за поданням Кучми, містив серед переліку підтримуваних мов російську, хай і не надаючи їй більших прав порівняно з дванадцятьма іншими (що, звісно, не означало, буцімто вона не матиме більших можливостей).

Мабуть, якраз через небажання сприяти активізації захисників російськомовного населення виконавча влада (дарма що вона сама ініціювала ратифікацію в такому варіанті) ще понад два роки блокувала початок дії хартії для України, просто не посилаючи до Страсбурга ратифікаційної грамоти. Але минулої осені новий, євроінтеграційно орієнтований уряд нарешті поклав край цьому непосяченню зволіканню, й від січня хартія стала для української держави юридично обов'язковим документом. Парадоксально, але на початок його дії погодилася влада, яка переймається насамперед не захистом малопоширених мов чи тим паче російської, а розширенням ужитку української (хоч, як сказано, й не вважає це пріоритетним завданням). Втім, чи не водночас із тим, як МЗС депонував ратифікаційну грамоту, міністерство юстиції почало готувати ухвалення змін до закону про ратифікацію, яке мало б усунути його невідповідність спрямуванню самої хартії, зокрема вилучити російську з переліку підтримуваних мов. А коли б це не вдалося, урядові не важко було би відзвітувати про виконання взятих на себе при ратифікації хартії зобов'язань, котрі здебільшого не перевищували наявних у чинному законодавстві й навіть не наближалися до реальних обсягів уживання російської мови у відповідних ділянках. Інакше кажучи, оскільки до-

тримання схваленого акта суперечило її політичній орієнтації, остільки українська влада могла б його ігнорувати, таким чином укотре перекресливши сподівання борців за російську мову.

Ухвали про визнання російської регіональною мовою покликані були, крім демонстрування виконаної (виконаної) обіцянки, ще й унеможливити чи принаймні ускладнити таке ігнорування, перевівши виконання пов'язаних із хартією зобов'язань у площину якщо не мовної практики, то бодай політичного й медійного дискурсу. Адже надання хартії чинності означає, зокрема, визнання російської в Україні однією з регіональних/меншинних мов та використання цієї мови «у рамках регіонального або місцевого управління», про що передусім і йшлося в ухвалах південно-східних рад. Тобто ті ради – всупереч медійному поданню їхнього кроку як надання російській мові статусу регіональної – ухвалили «визнати» чи «вважати», що вона має той статус, котрий вони, як сказано в ухвалах, приймали «в означенні» Європейської хартії. По суті, ради просто potwierдили чинність хартії в певних частинах України щодо однієї з тринадцяти визначених у ратифікаційному законі мов, до яких він зобов'язав державу застосовувати певні статті хартії в усій країні. Інша річ, що такого potwierдження з боку місцевих представницьких органів хартія не передбачає, а українська конституція дозволяє регулювати використання мов лише законами – звідки випливає, що місцеві органи ухвалювати рішення з цих питань не мають права. Але ж їхні ухвали, можна сказати, стосувалися лише порядку виконання на відповідних територіях закону про ратифікацію хартії. В кожному разі, правові підстави для звичного прокурорського оскарження ухвал видаються сумнівними – й саме такими, гадаю, їх уважатимуть представники Ради Європи та інших перейнятих мовними й меншинними проблемами міжнародних організацій.

Але головне, відмова Києва задовольнити їхні, як здебільшого вважають еліти й маси Сходу та Півдня, справедливі – надто з огляду на гадану закоріненість в європейських нормах – мовні вимоги сприятиме відчуженню тих регіонів від центральної влади та від решти країни, що його «регіонали» за бажання зможуть використати задля мобілізації населення під автономістськими гаслами. А це не лише внеможливить утілення романтичного «помаранчевого» гасла «Схід і Захід разом», а й загрожуватиме прагматичним пріоритетам суспільної стабільності й економічної та політичної реформи. Ті засоби, які працювали за Кучминої міцної, майже авторитарної виконавчої вертикалі та всеукраїнської гегемонії «центристських» сил, що подавали себе як виразників інтересів усіх нормальних людей країни, майже напевно виявляться недієвими за нинішніх умов послаблення центральної влади та усунення самопризначених посередників між двома знов унаочненими частинами України, на яке вказав Микола Рябчук у недавній статті в «Телекритиці» (6.05). Ці частини – тобто їхні еліти, передусім політичні – мають домовлятися безпосередньо, йдучи на компроміси щодо важливих для них питань заради збереження цілісності

країни та дієздатності держави. Якщо парламентська коаліція таки буде «помаранчевою», то взаємодія двох половин України матиме, зокрема, форму стосунків між центром і «біло-блакитними» регіонами, що виступатимуть на захист своїх інтересів набагато злагодженоше, ніж раніше, завдяки запровадженню внаслідок пропорційних виборів контролю однієї партії над тамтешніми органами самоврядування, який неминуче призведе й до більшого чи меншого контролю над органами влади. Власне, вже й ці перші потенційно конфронтаційні ухвали тамтешніх рад деякі оглядачі вважають проблемною кулею в бік Києва, перевіркою можливості переходу до нових стосунків із центром, за яких регіони самочинно здобули б набагато ширші повноваження в низці ділянок, що мають для регіональних еліт далеко більше значення, ніж мовна*. Це означало би фактичне запровадження широкої регіональної автономії, яка з огляду на недемократичні схильності багатьох соратників Януковича й Ахметова сприяла б реалізації інтересів політичних і бізнесових еліт, але не прав пересічних громадян. На жаль, реакція центру на це випробування не свідчить про його здатність таким зазіханням протидіяти.

Центральна влада відповіла на новий мовний виклик цілком у старому, Кучминому дусі. В заявах чиновників і «помаранчевих» політиків переважало звичне заперечення наявності в Україні (особливо в південно-східних областях) проблеми російської мови й, отже, правомірності турботи про неї, а також оскарження способу, в який ворохобні ради ту турботу виявили. Зрештою Міністерство юстиції оприлюднило юридичний висновок про незаконність мовних ухвал і необхідність їх опротестування з боку прокуратури, яке та, на вимогу президента, відразу по тому й здійснила. Цікаво, що Мініст не лише оскаржив вихід обласних і міських рад «за межі повноважень, наданих органам місцевого самоврядування Конституцією і Законами України», а й визнав безпідставними їхні посилення на Європейську хартію: мовляв, «існуючий офіційний переклад Хартії українською мовою та Закон України про її ратифікацію від 15 травня 2003 року не відповідають об'єкту та цілям автентичної Хартії». Щодо невідповідності, звісно, сказано правильно, але важко зрозуміти, чому неточний переклад перешкоджає чинності хартії, що після ратифікації та депонування стала (саме в такому перекладі) частиною українського законодавства. Ці правові нюанси, можливо, тлумачитиме Конституційний Суд, коли парламент нарешті дасть йому змогу працювати. Самі ради, здається, касувати опротестовані ухвали не поспішатимуть. Речники «регіональної» більшості в Луганській облраді вже заявили, що боротимуться за свою ухвалу «до кінця», аж до Європейського суду з прав людини. І хоча той суд, можна припустити, такої справи до розгляду не прийме, сам факт заяви свідчить або про намір південно-східних еліт почати «мовну війну» проти центру, або, ймовірно, про бажання використати загрозу такої війни як один із важелів у боротьбі за владу. Реалізація будь-якого з цих варіантів означатиме, що

«помаранчева» влада не впоралася з неоднораз декларованими завданнями сприяти розвитку демократії, забезпеченню прав людини та розширенню вжитку української мови.

Насамкінець про те, що мала би зробити центральна влада у відповідь на нові мовні виклики Сходу та Півдня – але, судячи з її дотеперішньої поведінки, навряд чи зробить. Насамперед вона мала би припинити вдавати, буцімто в Україні не існує мовної проблеми, зокрема, проблеми російської мови. Ця проблема полягає передусім у різкій невідповідності між правовим статусом тієї мови та обсягом її вживання, зумовленим переважними великою частини населення, що їх демократична держава має не змінювати, а шанувати – до тієї міри, до якої це не суперечить пошануванню переважних інших частин. І хоча досі влада (в тім числі й «помаранчева») далеко не повністю й не послідовно орієнтувала свою політику на статус російської як однієї з мов меншин, російськомовні еліти й маси вперто хотіли та час од часу вимагали зміни того статусу. П'ятнадцять років незалежності показали, що більшість російськомовних громадян не відмовляється від своєї повсякденної мови (навіть якщо рідною вважають українську) та від бажання мати гарантоване, не залежне від політичних змін і бюрократичних примх право вживати її в усіх суспільних ділянках. Тож владі й українофонним елітам час нарешті визнати: в тих регіонах, де переважна більшість населення говорить російською, та мова повинна мати статус, вищий од меншинного. І якщо тамтешні еліти ладні відмовитися від претензій на офіційний статус російської мови в усій країні й обмежитися визнанням її як офіційної лише в регіонах її переважання (що поки що не факт, але чого треба від них домагатися), то центральна влада може це тільки вітати як крок до компромісного розв'язання мовної проблеми. І саме такою мала би бути перша теза президента, уряду й «помаранчевих» партій у відповідь на ухвали південно-східних рад: ми за легалізацію регіонального вживання російської мови, якщо його прибічники задекларують відмову від вимоги щодо її державного статусу.

Однак далі потрібні були б ще три тези. Першим мало б іти нагадування, що офіційне вживання російської в деяких регіонах *поряд* з українською не сміє стати вживанням *замість* неї, яке було би порушенням не тільки державного статусу цієї мови, а й прав її носіїв. Визнавши проблему російської мови, неважко буде визнати й проблему української: вона полягає не просто в недостатньому поширенні мови чи браку україномовних газет або фільмів, на що часом указують чиновники та політики, а в неможливості для україномовних громадян реалізувати своє право задовольняти культурні, освітні та соціальні потреби рідною мовою (в сенсі не мови нації, а мови особистого вибору). Відтак центральна влада повинна заявити, що не допустить дальшого порушення прав україномовних громадян (як і російськомовних, зокрема в тих регіонах, де вони є меншістю, та носіїв інших мов) і змушуватиме місцевих чиновників створити належні умови для реалізації тих прав. Це оз-

начає, серед іншого, що чиновники мусять знати й російську мову, й українську (а в місцях компактного мешкання членів інших мовних груп – ще й третю), і що це знання має бути передумовою обіймання багатьох посад у владі й державному секторі загалом. Про атестації чиновників говорили давно, але тепер настав час перейти од слів до діла, й це буде легше виправдати, якщо йтиметься не про українізацію, а про двомовність.

По-друге, влада має сказати, що оскільки її метою є забезпечити рівні можливості для реалізації прав носіїв усіх уживаних у країні мов, то вона створюватиме переваги для тих носіїв, які перебувають у гіршому становищі. Якщо йдеться про південно-східні регіони, то підтримчі дії мають стосуватися передусім української мови (вже не як державної, а як мови тамтешньої меншини): податкових пільг, квот, спеціальних бюджетних програм тощо. В Криму, звісно, так само треба піклуватися й про донедавна позбавлену будь-яких прав кримськотатарську та, якщо ще є для кого, про майже зниклу караїмську, а в тих містах і містечках, де залишилися зацікавлені збереженням/відродженням мови єврейські громади, – про їдиш. Як уже згадано, на таку підтримку загрожених та маловживаних мов і спрямовано Європейську хартію, що її, звісно, українська держава має виконувати, але уточнивши задля цього перелік мов і територій – бо коли обіцяють зробити все для всіх і всюди, то найімовірнішим результатом стає майже нічого (на що, мабуть, Кучмин режим і сподівався, пропонуючи такий неконкретний, «відписковий» варіант ратифікації).

По-третє, хоч у деяких регіонах російської мови вживають набагато менше, ніж української, їй не треба захищати й підтримувати як меншинну, бо проблема тієї мови, повторю, в невідповідності державної політики її далеко не меншинному вжитку. Тож для неї хартія не є адекватним інструментом, бо йдеться зовсім не про захист мови, а про забезпечення прав її носіїв, що має – поряд з уживанням української як державної та групової – бути предметом нового, давно потрібного закону про мови. Цей закон, серед іншого, мав би містити й норми про офіційне вживання російської мови в окремих регіонах, якого домагаються русофонні еліти, та про механізми активізації вжитку й підтримки української, якими переймаються українофонні. Він, отже, мав би стати компромісом між інтересами двох груп, шлях до котрого, як сказано вище, відкриває русофонне визнання російської мови регіональною – якби центральна влада його прийняла та протиставила неконструктивним зазіханням на статус державної. Тільки в межах такого компромісу можливим було б і внесення змін до закону про ратифікацію хартії, яке вилучило б російську з переліку підтримуваних згідно з цим актом мов. Інакше пропозиції Міністру щодо цієї та інших потрібних змін, зокрема виправлення перекладу хартії, залишаться нездійсненими: політика не

* Див., наприклад, статті Станіслава Шумлянського («Телекритика», 11.05) та Юлії Тищенко («Українська правда», 16.05).

керується лише правовою чи тим паче лінгвістичною доцільністю.

Власне, в моїх міркуваннях немає майже нічого, про що раніше не писали б експерти, в тім числі і я сам. Аби втілити ці пропозиції, влада мусять виявити відданість демократії, політичний реалізм і політичну волю. А доки їх немає, на мовному фронті не настане тривкого миру – навіть якщо нинішню атаку зі сходу та півдня буде відбито. □

Мережі і мережні війни Майбутнє терору, злочинності та бойових дій

Київ: Видавничий дім «КМ Академія»,
2005

Прихід інформаційної епохи докорінно змінив ландшафт реальності, зокрема соціальної. Постала ціла низка «викликів», на які треба швидко реагувати і відповідати. Одним із таких «викликів» є мережна війна, яка, стверджують редактори книжки, американські експерти в питаннях оборони й національної безпеки Дж. Арквілла і Д. Ронфельдт, позначає новий вимір соціальних конфліктів.

Поняття «мережної війни» окреслене як відповідник військового поняття кібервійни. Редактори зауважують, що коли на початку 1990-х років розроблялася концепція нового виду воєнного конфлікту, постала потреба знайти поняття, що позначало би конфлікти в інформаційну епоху «на менш військовому, менш інтенсивному і більш соціальному кінці спектру». Мережна війна має подвійну природу: з одного боку, це війна, яку ведуть терористичні та злочинні організації, радикальні політичні групи тощо; з іншого ж боку, до мережної форми організації вдаються активісти громадських організацій.

Різні автори цієї колективної монографії – фахівці з безпеки, журналісти, працівники державних служб охорони, науковці – міркують про основні вияви мережних війн у сучасному світі: тероризм, діяльність злочинних мереж, вуличні війни (хуліганів, анархістів, футбольних фанатів), дисидентська боротьба за демократію, виступи антиглобалістів, атаки хакерів та кібертерористів тощо. Книжка містить рекомендації щодо можливих способів боротьби зі злочинними чи терористичними мережами, поліпшення діяльності громадських організацій (наприклад, екологічних рухів), нарешті – способів розвитку та вдосконалення теорії мережної війни. Патос книжки стосується «боротьби за майбутнє», а тому мережна війна постає не просто як технологія, але як доктрина.

Дмитро Шевчук